

Koulutuspolitiikkaa aaltona - 2060-lukua odoteltaessa

Lehtisalo, L. & Raivola, R. (1999.) Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. 294 s.
Helsinki: WSOY

Koulutuspolitiikka on kiinnostanut suomalaisia kirjoittajia lisääntyvästi 1970-luvulta lähtien. Alan yleisesityksiä tai suoranaisia oppikirjoja on ilmestynyt puolisen tusinaa. Varhaisimpia on

opetushallituksen nykyisen pääjohtajan, Jukka Sarjalan, "Suomalainen koulutuspolitiikka" (1981). Kasvatussosiologi Ari Antikainen julkaisi puolestaan 1980-luvun puolivälissä kirjan "Koulutuksen tulevaisuus ja koulutuspolitiikka" (1986). Opetusministeriöstä käsin on kirjoitettu lukuisia teoksia. Entinen suunnittelupäällikkö Liekki Lehtisalo on ollut yksi ahkerimpia, parin vuoden takaa

on kirja "Suomalainen sivistys ja sivistyspolitiikka" (1997). Pitkän linjan kansliapäällikkö Jaakko Numminen omakustansi testamentikseen ehkä vähemmän tunnetun "Koulutuspolitiikan vaihtoehdot" (1994) ja uusi kansliapäällikkö Vilho Hirvi ylöskirjasi ohjelmakseen kirjaseen "Koulutuksen rytmivaihdos – 1990-luvun koulutuspolitiikka Suomessa" (1996). Myös opetusministeriön opetus-

neuvos, Joensuun yliopiston koulutuspolitiikan dosentti Osmo Lampinen työsti oman historiallisesti sävyttyneen kirjansa (1997) "Suomen koulutusjärjestelmän kehitys", joten tarjontaa kentällä on riittänyt. Suurin osa yleisesityksistä on syntynyt koulutuspoliitikkojen ja hallintomiesten kynistä ja ne on usein kirjoitettu koulutuspolitiikan joltakin sivulta. Kokonaisvaltaisiksi oppikirjoiksi ei niistä – ehkä Lampisen kirjaa lukuunottamatta – ainakaan enää ole.

Akateemisia koulutuspolitiikan kirjamarkkinoita onkin hallinnut Liekki Lehtisalon ja Reijo Raivolan "Koulutuspolitiikka" (1992). Sen aiemmat versiot ilmestyivät jo 1980-luvulla nimellä "Koulutuspolitiikka ja koulutus-suunnittelu" (1986; 1988). Kirjasarjan selvä ansio on ollut pyrkimys koulutuspolitiikan kentän kokonaisanalyysiin - teoriaakaan syrjäyttämättä. Kouluhallinnon keskeisen päällikkönäkijän ja koulutuspolitiikan tutkijana ja vaikuttajana tunnetun yliopistoprofessorin yhteistyöstä ei kokonaisuuden hahmottamisessa ole ollut ainakaan haittaa. Koulutuspolitiikka on kuitenkin ajassaan kiinni, jatkuvasti muuttumassa. Professorit Lehtisalo ja Raivola ovat nyt julkaisseet neljännen uudistetun painoksen "Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle". Sen lähdeluettelossa ei mainita yhtäkään ensimmäisessä kappaleessa lueteltua kirjaa.

Tähyämin nykypäiviin näkyy mm. siinä, että uusina lukuina on ilmestynyt EU:hun liittymisen jälkeisestä ajasta kertovia osia. Nyt puhutaan

myös "koulutuspolitiikan uhosta ja tasaantumisesta" sekä koulutuspolitiikan suurena linjana "tiestä oppimisyhteiskuntaan".

Opetusministeriön täysinpalvellut suunnittelu-päällikkö on kirjassa kulkenut pitkän matkan. Verrattuna aikaisempiin kirjoihin koulutussuunnittelun osuus on supistunut minimiin. Sen tilalla on korostettu tulevaisuutta, skenaarioita, kehittämistä ja tietenkin arviointia. Myös tuorein siirtymä markkinavetoiseen koulutukseen on saanut osuutensa. Kirjan tarkastelukulman muutos heijastaa melko lailla tarkasti up-to-date -näkökulmaa; suomalaisen koulutuspolitiikan realiteettien muuttumista, markkina-avautumista ja Arvioivan Valtion esiinastumista. Todettakoon heti tässä vaiheessa, että päivittämisen lisäksi kirja yrityksenä koulutuspolitiikan kokonaisuusyksikseksi puoltaa kyllä paikkaansa koulutuspolitiikan oppikirjojen sittenkin harvalukuisessa, vakavasti otettavassa joukossa. Kun käyn seuraavassa joidenkin anomalioiden kimppuun, ei se kerro koko kuvaa kirjasta.

Koulutuksen yli-voimaiseksi päätehtäväksi nähdään kirjassa yhä selkeämmin taloudellinen tehtävä, mutta mukaan talouden, kulttuurinsiirron ja valinnan rinnalle ovat nyt kohonneet alaluvut valikoinnista ja luokittelusta, varastoinnista sekä emansipaatiosta. Kymmenessä vuodessa on siis varastoinnista, luokittelusta ja "valtautumisesta" tullut oppikirjakelpoisia koulutus-tehtäviä. Valitettavasti näiden

erittely jää aika vähäiseksi. Kaikki asiat eivät myöskään loksahda aivan paikoilleen. Esimerkiksi signaaliteorian esittely olisi nähdäkseni sopinut paremmin luokittelu- ja valikointitehtävän näkökulmaan kuin nyt tehdysti "taloustieteen näkökulmaan". Kun kirjan keskeiseen pää-lukuun "Koulutuksen tehtävät ja mahdollisuudet" on vielä tehtävien erittelyn lisäksi upotettu vanhat Husén-peräiset tasa-arvo-jaottelut, pohdinnat väestön koulutus-rakenteesta ja koulutuksen arvioinnin perusteet, luku ei kovin helposti jäsenny.

Kummallisen usein törmää nykyään koulutuspoliittisissakin teksteissä erilaisiin kovin deterministisiin ja talouspainotteisiin aaltotai sykli-teorioihin. Näitä suosivat myös Lehtisalo ja Raivola heti kirjansa toisen keskeisen luvun "Suomesta koulutusvaltio ja koulutusyhteiskunta" orientoivaksi selitykseksi. Historian pitkät syklit he liittävät ajattelumallilleen sopivasti talouden nousuihin ja laskuihin. Kondratieffin ja Korpisen vanhoja aaltomalleja soveltaen he katsovat koulutuspolitiikan edenneen Suomessa viidessä pitkässä syklissä. Minulla ei ole mitään sitä vastaan, että koulutuksen kehityskulku nähdään alistaiseena talouden kehityskululle. Mutta kovin kevyin historiallisin todistein kirjassa mystifoidaan neljän eri vuosisadan 60-luvut koulutuspolitiikan pitkien syklien huippuina (s. 104). Ehkä meidän on nyt vartominen 2060-lukua, että pääsemme eroon nykyisen koulutuspolitiikkamme neuvottoman markkinoituneesta alennustilasta.

Toinenkin kysymisen arvoinen paikka liittyy historiaan. Lehtisalo ja Raivola väittävät, että “koulutuspolitiikkaa sanan nykyisessä mielessä ei voinut esiintyä aikana, jolloin kasvatustieteellinen oli yksitahoisesti järjestynyt yhteiskunnallisiin eturyhmiin ... ja muodollinen kasvatus riippui... valvojan yhteiskuntaryhmän tahdosta... Koulupolitiikka alkoi kehittyä koulutuspolitiikaksi koulutusjärjestelmän kehittymisen myötä” (s. 25-26).

Tämän takia ei kirjoittajien mukaan Suomesakaan ole harjoitettu varsinaista koulutuspolitiikkaa oikeastaan ennen toista maailmansotaa. “Nykyisen mielen” määrittelyn kautta he toki ovat oikeassa. Mutta silti on kovin arveluttavaa ja epähistoriallista tarkastella koulutuspolitiikkana vain kouluttavaa toimintaa nykyisen järjestelmän ja ajan päätepisteestä käsin. Olen täysin vakuuttunut niin kirkollisen kuin maallisen vallan harjoittaman koulutus- ja kasvatustieteellisen olemassaolosta samoin, kuin erilaisten luokkien, intressipiirien, kansallisuuksien koulutuskamppailuista jo paljon aikaisemmin. Koko kansakoulun, seminaarilaitoksen ja kouluylhallituksen perustaminen, piirijakoon ja oppivelvollisuuteen siirtyminen tai jatkuva kamppailu ylioppilastutkinnosta ovat taatusti koulutuspolitiikan historiaa, vaikka varsinaista kansallista valtiota, julkista koulutusmonopolia tai kaikki massat sisäänsä sulkevaa koulutuskonetta ei olisikaan ollut olemassa. Enkä ole varma 1600-luvun lukkarikoulujen, 1700-luvun pitäjänkoulujen

tai rippikoulujenkaan toiminnan “epäkoulutuspoliittisuudesta”. Asiat pitäisi nähdä omasta ajastaan käsin.

1990-luvulla on Suomessa virinnyt uudelleen vankka yhteiskuntatieteellinen keskustelu väestön uudesta lohkoutumisesta ja kansalaisten syrjäytymisen lisääntymisestä. Maailmalla puhutaan koulutuksen kolmannesta aallosta, jota kulminoivat kylmä ja julma uusliberalismi. Samaa aikaa Lehtisaloon ja Raivolankin mukaan maamme koulutuspolitiikka on 1980-luvulta lähtien ollut saamassa uusia markkinapiirteitä. Tähän kaikkeen suhteutettuna kummallisen pinnallinen ja hyväntahtoinen, etten sanoisi virheellinen ja koulutuspoliittinen on kirjoittajien käsitys sosiaalisen taustan ja koulutuksen yhteydestä: “Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisen kerrostuneisuuden edelleen lieventyessä ja koulutuksen jatkaessa edelleen laajentumistaan sosiaalisella taustalla on tulevaisuudessa... entistä pienempi merkitys koulutukseen alikoitumisessa. ... Voitanee sanoa, että mahdollisuuksien tasa-arvo on toteutumaisillaan maassamme.” (s.94).

Uusimman kehityksen analyysissään kirjoittajat ovat kuitenkin useimmiten hyvin perillä asioiden taustoista ja yhteyksistä. Koulusta on tullut työn veräjänvartija vähenevän palkkatyön yhteiskunnassa. Koulutuksella on liikkuva maali, jolloin tuntuvakin yli-koulutus saattaa toimia sosiaalivakuutuksena työttömyyttä ja alityöllisyyttä vastaan. Pääministeri Thatcherin ja presidentti Reaganin käyn-

nistämä “löysät pois –politiikka” väijyy nurkan takana Suomesakin. Eurooppalais-tuva Suomi on koulutuspolitiikkassaan hämmästyttävän konsensushenkinen. Valtiollisen koulutuspolitiikan uho on tahtunut ja vastuu siirretty kuntien harteille. Tekijät maalailevat: “Tämän päivän ilmiöiden havaitsemiseen ei tarvita suurennuslasia. Yhteisöllisestä on käännytty sisäänpäin yksilöön, atomismi ja vieraantuminen ovat lisääntyneet, tasa-arvoajattelu väistynyt.” Mutta “nyt on jälleen aloitettu hidaskipuminen pitkän syklin aallonharjalle, jolloin yhteiskunta ja ihminen heräävät taas osoittamaan samoja myönteisiä merkkejä kuin yleensäkin nousukausina” (s 282).

Lehtisaloon ja Raivolan kirja on koulutuspolitiikan vuosituhatlupien lopun runsaudensarvi. Vaikka siinä eivät kaikki asiat ole aivan paikallaan ja esimerkiksi 1980-luvun hallituskoalition “suuri käänne” ja sen puoluepoliittiset kytkennät koulutuspolitiikan ja sen vallankäyttäjien muuttamiseen eivät käy analyttisen selkeästi ilmi, kykenee kirjan läpi kahlannut varmasti näkemään koulutuksen kentän asiat omilla yhteyksissään ja osana laajempaa yhteiskunnallis- ja koulutushistoriallista kehityskulkua. Kirja on hyödyllinen lukea, vaikka ei aivan kaikesta olisikaan samaa mieltä.

Yksi asia, jota en jaks kirjassa hyväksyä, on lähdeviitteiden piittaamaton käyttö. Välillä niitä käytetään, välillä ei. Kun kysymys sentään on lähinnä akateemiseen käyttöön tähdäystä koulutus-

politiikan oppikirjasta, osoittaa mielestäni lähinnä huolimattomuutta tai laiskuutta tai kumpaakin se, ettei tietoja, näkemyksiä ja väitteitä ole kunnolla nootitettu. Ainakin nuorelle vakavasti tutkimuksellisesti koulutuspolitiikasta kiinnos-tuneelle taimelle olisi kunnan lähdeapparaatin käyttäminen elintärkeää. Pelkkä kirjallisuus-luettelo perässä on tietenkin vähimmäisehto, mutta ei riittävä. Syyllisyys ei tässä lankea välttämättä kirjoittajille, vaan yhtä lailla toimittajille ja kustantajille ja heidän ikävästi yleistyneelle politiikalleen.

Risto Rinne